

Tebigy baýlyklar - adamynyň ýaşagynda, zähmet hadysasynda peýdalanylýan tebigy baýlyklary we hadysalarydyr. Olara *gün şöhlesi, atmosfera howasy, klimat, suw, toprak, ösümlük we haýwanat dünýäsi, gazma baýlyklar* degişlidir. Olar azalma derejeleri boýunça *gutaryan* (tükenýän) we *gutarmaýan* (tükenmeýän) görnüşlere bölünýärler.

Gutaryan tebigy baýlyklar yzygider peýdalanylmagy netijesinde gurlary azalýan, gutaryan baýlyklary öz içine alýar. Olar hem öz nobatynda *gaýtadan dikelyän* we *dikelmeýän* (dikeldip bolmaýan) görnüşlere bölünýärler.

Gaýtadan dikelyän tebigy baýlyklara toprak, ösümlük we haýwanat dünýäsi, şeýle hem köllerde hem-de deňizleriň ýalpak aýlaglarynda çöküp toplanýan glauber we nahar duzy ýaly mineral duzlar degişlidir. Eger bu baýlyklaryň döremegi üçin tebigatda zerur şertler saklanýan bolsa, onda olaryň gurlary hemişe dikeldilip durulýar. Olaryň halk hojalygynda peýdalanylyş tizligi bolsa tebigatda döreýiş depgininden ýokary däldir. Her bir baýlygyň gaýtadan dikelme tizligi hem birmeňzeş bolmaýar. Haýwanlar birnäçe ýylyň, tokaýlar 60-80 ýylyň, hasyllylygy ýitirilen topraklar bolsa birnäçe müň ýyllaryň dowamynda dikelyär.

Gaýtadan dikelmeýän görnüşlere häzirki şertlerde döremeýän ýa-da sarp edilişinden ýüzlerçe esse haýal dikelyän, gurlary çakli bolan hem-de aýawly harçlanmaklyga mätäç bolan daş kömür, nebit, tebigy gaz, metal magdanlary ýaly beýleki köp sanly gazma baýlyklar degişli edilyär.

Gutarmaýan tebigy baýlyklar yzygiderli peýdalanylmagy netijesinde gurlary gutarmaýan baýlyk görnüşlerini öz içine alyp, olara suw, *klimat* hem-de *kosmiki* baýlyklar degişli edilyär. Ýer planetasynyň suwlarynyň umumy gory gutarmaýar. Onuň esasy Dünýä okeanynyň duzly suwlary düzýär. Ýöne adam we beýleki janly organizmleriň köp görnüşleri üçin zerur bolan süýji suwlar gutaryan tebigy baýlyklara degişlidir. Dünýäde süýji suwdan peýdalanmaklygyň meselesi derýalaryň, kölleriň suwlarynyň azalmagy, suwarymly ekerançylyga, senagat önümçiligine harçlanýan süýji suwlaryň artmagy, suwlaryň önümçilik we hojalyk galyndylary bilen hapalanmagy bilen baglanyşykly ýyl geldigiçe ýitileşýär. Şoňa görä-de, suw baýlyklarynyň tygşytly sarp edilmegi we berk goralmagy zerurdyr.

Klimatiki baýlyklara degişli bolan atmosfera howasy, ýelleriň energiýasy gutarmaýan baýlyklardyr, ýöne senagat we ulag ulgamynyň ösdürilmegi zerarly howa gurşawy tüsseler, tozanlar, işlenip çykarylan gazlar bilen ep-esli derejede hapalandy. Iri şäherlerde we senagat merkezlerinde howanyň ýokary derejede hapalanmagy adamynyň saglygy üçin has-da howply boldy.

Kosmiki baýlyklara gün şöhlesi, deňiz daşgynlary we gaýtgynlary degişlidir. Olar

gutarmaýan baýlyklar bolsalar-da, iri şäherlerde we senagat merkezlerinde howanyň tozanly, tüsseli bolmagy sebäpli gün şöhleleriniň ýer üstüne düşýän möçberi ep-esli azalýar.

Leyli MÖWLAMOWA
Türkmen oba hojalyk institutynyň
Daşoguz agrosenagat orta hünär
okuw mekdebiniň mugallymy